

## GENERÁCIA 50+ V CENTRE POZORNOSTI KOMUNITNÉHO PLÁNOVANIA

X: 1–107, 2008  
ISSN 1212–4117

**Ľuba Pavelová**

UKF, FSVaZ, KSPaSV, Kraskova 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika

### Souhrn

Komunitná sociálna práca reprezentuje veľmi širokú paletu rozmanitých perspektív, stratégií, modelov a techník. Mnohí autori sa snažia do tejto rozmanitosti vniesť systém, čo, samozrejme, nie je jednoduché. I napriek ťažkému zaradeniu do systému je to dôležité pre praktické využitie a správne postupy v komunitnej sociálnej práci. Pre generáciu 50+ komunitné plánovanie otvára nové možnosti.

**Kľúčové slová:** komunita – komunitná sociálna práca – modely – komunitné plánovanie –starší človek

Prvé pokusy definovať modely či prístupy v komunitnej práci môžeme vidieť na konci šesťdesiatych rokov. V roku 1968 bola publikovaná štúdia výskumnej skupiny, ktorá pracovala pod vedením Eileen Younghusband(Hartl, 1997).

Rozlíšili dva prístupy v komunitnej práci, a to rozvoj komunity (community development) a komunitnú organizáciu (community organisation).

Twelvetrees (Navrátil, 2003) rozlíšil dva prístupy ku komunitnej práci:

- Profesionálnu komunitnú prácu, ktorá je charakteristická rozvojom svojpomocných skupín, úsilím o zlepšenie distribúcie služieb. Jej predstavitelia neaspirujú na zmenu spoločenského usporiadania.
- Radikálne ponímaná komunitná práca zdôrazňuje využitie potenciálu na zmenu existujúcich spoločenských vzťahov. Zaoberá sa tiež príčinami marginalizácie niektorých sociálnych skupín. Radikálne prístupy sa zameriavajú na zmocňovanie tých, ktorí sú bezmocní.

V tomto kontexte možno odkázať napr. na feministickú komunitnú sociálnu prácu, ktorej hlavným cieľom je zlepšenie sociálneho postavenia žien hromadným ovplyvňovaním sociálnych determinantov ich nerovnosti. Marková (2006) konštatuje, že aj keď na Slovensku či-

astočný posun smerom k rodovo rovnoprávnym postojom nastal, stále nemožno hovoriť o celkovom rodovom zrovnoprávnení, príp. O vytvorení rodovo egalitárnych štandardov. V duchu filozofie „prírodzene daných“ mužsko-ženských rozdielov a tradičnej deľby práce naďalej pretrvávajú rodové stereotypy (Lukšík, Marková, 2006). Vo všeobecnosti sú ženskými imperatívmi socializácie prispôsobenie, potláčanie a ochrana, na rozdiel od imperatívov mužskej socializácie – chlad, potencia a výkon (Švihelová, 2005).

V rovnakej dobe sa Rothman (Zastrow, 1989) medzi prvými pokúsil o rozlíšenie 3 modelov práce s komunitou:

1. Lokálny rozvoj či rozvoj komunity.
2. Sociálne plánovanie.
3. Sociálna akcia.

Rozvoj komunity podľa Rothmana zdôrazňuje zahrnutie veľkého počtu ľudí do určovania a riešenia ich vlastných problémov. Usiluje sa o rozvoj schopností a zdrojov komunity a jej integráciu. Základnou používanou stratégiou je komunikácia medzi skupinami v komunite s cieľom dosiahnuť konsenzus. Úlohou sociálneho pracovníka je splnomocniť komunitu na riešenie problémov vlastnými zdrojmi. Zastáva tak úlohu koordinátora, učiteľa, katalyzátora, splnomocňovateľa. Členovia mocenských štruktúr vystupujú v tomto modeli ako spolupracov-

níci a klienti sú považovaní za občanov, ktorí participujú na riešení problémov.

Sociálne plánovanie sa zaoberá sociálnymi problémami, ako je nedostatok bytov, zdravotníckych a sociálnych služieb. Tento model zdôrazňuje rolu sociálneho pracovníka ako experta, ktorý na základe zberu dát robí rozhodnutia. Zastáva tak rolu analytika, realizátora programov a facilitátora. Predstavitelia mocenských štruktúr majú postavenie zamestnávateľov a sponzorov, klienti sú vnímaní ako zákazníci či príjemcovia služieb.

Sociálna akcia je využívaná v prípadoch, keď je na naplnenie potrieb klientov nutná zmena v mocenskej štruktúre, legislatíve, na strane noriem. Príkladom problémov riešených týmto spôsobom môže byť sociálna nespravodlivosť, nerovnosť, deprivácia, znevýhodnené postavenie určitej populácie. Sú využívané taktiky ako konfrontácia, vyjednávanie, protesty. Komunitný pracovník vystupuje v roli vyjednávateľa, obhajcu, aktivistu, spolubojovníka. Na klientov sa pozerá ako na obeť, zamestnancov, voličov či členov.

Tento model je podľa Poppla (1995) podobný komunitnému rozvoju. Niekedy býva interpretované ako sociálne komunitné plánovanie, nie je to však pojem totožný so sociálnym plánovaním, ktorého viaceré modely existujú.

Komunitný pracovník sa v modeli sociálneho komunitného plánovania sústreďuje na analýzu sociálnych podmienok a služieb, stanovuje ciele, pripravuje služby, mobilizuje zdroje a implementuje služby a programy, vykonáva ich evaluáciu.

Tento model komunitnej práce sa v našich podmienkach najviac rozvíja, preto mu v našej práci venujeme väčšiu pozornosť.

Komunitné plánovanie sociálnych služieb je:

- jednou zo základných metód riadenia rozvojových procesov,
- metóda, pomocou ktorej môžeme plánovať sociálne služby tak, aby zodpovedali miestnym špecifikám a potrebám jednotlivých občanov,
- otvorený proces zisťovania potrieb a zdrojov a hľadanie najlepších riešení v oblasti sociálnych služieb.

Podľa toho istého zdroja je komunitné plánova-

nie dobrý spôsob ako začať spoluprácu a vytvárať trvalejšie partnerstvá. V porovnaní s inými metódami výrazne posilňuje princípy zastupiteľskej demokracie, pretože zapája všetkých, ktorých sa daná oblasť týka. V procese prevažuje dialóg a vyjednávanie, dosiahnutý výsledok je prijatý a podporovaný väčšinou účastníkov.

Takto môžeme formulovať **hlavné princípy komunitného plánovania vôbec:**

1. **Partnerstvo medzi všetkými účastníkmi** – potreby a ciele všetkých účastníkov majú rovnakú váhu. Názorom všetkých strán musí byť venovaný rovnaký priestor.
2. **Zapájanie miestneho spoločenstva** – pri zapájaní miestnej komunity, obyvateľov daného územného celku je nutné hľadať rôzne motívy a formy oslovenia a zapojenia tak, aby ponuka na spoluprácu bola zrozumiteľná (napr. podľa miestnej časti, spôsobu života, záujmov, etnickej príslušnosti...). Nikto nemá byť diskriminovaný a vylučovaný.
3. **Hľadanie nových ľudských a finančných zdrojov** – nie je možné zabúdať na spoluprácu s podnikateľmi, ktorí sa už v minulosti angažovali v tejto oblasti, na význam práce dobrovoľníkov v sociálnych službách, na svojpomocné skupiny, rodinnú starostlivosť, susedskú výpomoc. Komunitné plánovanie sociálnych služieb je jedným z nástrojov na celkové zlepšenie kvality života v obci alebo meste.
4. **Práca s informáciami** – je nevyhnutné zabezpečiť rovnaký prístup k informáciám pre všetkých, ktorí sa plánovania zúčastňujú, a zabezpečiť odovzdávanie informácií verejnosti. Ak budú informácie pravidelne odovzdávané, bude možné očakávať relevantné pripomienky a podnety. Je dôležité stanoviť, ako bude možné vznášať pripomienky a ako sa bude s pripomienkami nakladať.
5. **Priebeh spracovania komunitného plánu je rovnako dôležitý ako výsledný dokument** – komunitné plánovanie nerobí experti. Proces komunitného plánovania znamená vyhľadávanie, zapájanie a diskusiu rôznych ľudí. Tento proces umožňuje, aby navrhnutý systém sociálnych služieb bol jedinečný a neopakovateľ-

ný a plne zodpovedal miestnym potrebám, podmienkam a zdrojom. To nevyklučuje, aby proces komunitného plánovania bol profesionálne facilitovaný a výsledný dokument – komunitný plán – napísala poverená skupina alebo objednaný odborník.

6. **Zohľadnenie už vytvorenej a osvedčenej spolupráce** – dobre fungujúca spolupráca môže byť inšpiráciou pre ostatných účastníkov komunitného plánovania. Prehlĺbenie spolupráce medzi všetkými účastníkmi prináša kvalitnejšiu ponuku sociálnych služieb.
7. **Kompromis priania a možností** – výsledkom komunitného plánovania je vždy kompromisné riešenie medzi tým, čo chceme, a tým, čo máme k dispozícii. Možnosťami v tomto prípade nie sú iba materiálne, finančné a ľudské zdroje, ale tiež spoločná dohoda, ktorá vymedzuje, kto a ako sa bude na dosiahnutí cieľov komunitného plánu podieľať.

Jednou zo základných podmienok úspešného procesu komunitného plánovania je zapojenie troch skupín účastníkov:

- zadávateľov sociálnych služieb,
- poskytovateľov sociálnych služieb,
- prijímateľov (užívateľov) sociálnych služieb.

Zadávatelia sociálnych služieb sú tí, ktorým zákon ukladá zabezpečiť sociálne služby pre obyvateľov územia, ktoré spravujú. V systéme verejnej správy na Slovensku sú to obce a mestá.

#### Poskytovatelia sociálnych služieb ako účastníci komunitného plánovania

Poskytovateľom sociálnych služieb môže byť fyzická osoba, podnikateľský subjekt, súkromná nezisková organizácia, organizácia zriadená obcou, organizácia zriadená samosprávnym krajom, organizácia zriadená štátom. Sociálne služby podľa Tokárovej (2002) predstavujú špeciálny súbor činností zameraných na uspokojovanie individuálnych alebo aj kolektívnych potrieb, ktoré sa vykonávajú iným spôsobom, ako prevodom materiálnych statkov.

Sociálne služby sú špecializované činnosti na riešenie sociálnej núdze občana. Pod sociálne služby možno zahrnúť opatrovateľskú služ-

bu, organizovania spoločného stravovania, právnu službu, starostlivosť v zariadeniach sociálnych služieb a sociálnu pôžičku. Definícia a charakteristika sociálnych služieb je zapracovaná v zákone č. 195/1998 Z.z., o sociálnej pomoci, v znení neskorších zákonov (Hrozenská, in: Poledníková a kol., 2006).

M. Hrozenská (Marcinková, Horzenská, Vaňo, 2005, s. 94) uvažuje v predznačenom kontexte nasledovne: „V rámci komunitnej práce bude kontakt s občanmi najbližší a najefektívnejší. Hodnotenie kvality života je kritériom, ktoré aj v súčasnosti ovplyvňuje plánovanie a hodnotenie sociálnych služieb. Rozhodnutia o formách sociálnych služieb a o financiách na dané služby sú založené na predpoklade, že daná situácia poskytne občanovi čo najvyššiu kvalitu života. Súčasné trendy podporujú úplnú integráciu vo vzdelávaní, bývaní, v pracovných aktivitách, pri trávení voľného času a sú založené na predpokladanom pozitívnom vzťahu medzi vysokou mierou začlenenia a vyššou kvalitou života, pričom potrebné sociálne služby sa viažu na občana nie na inštitúciu.“

Sociálne služby sa poskytujú na základe sociálnej situácie občana bezplatne, za čiastočnú úhradu alebo plnú úhradu (Haburajová-Ilavská, 2003, s. 21).

Komunitné plánovanie má byť zamerané najmä na rozvoj komunitných sociálnych služieb. V oblasti komunitných sociálnych služieb sa plánovanie týka potrieb komunity, ktoré by v sociálnom plánovaní služieb a práce pre danú komunitu nemali chýbať. V zmysle trvalo udržateľného rozvoja komunít preferujeme najmä otázku vzťahu človeka a prostredia tak, aby tento vytváral rovnováhu (Lehoczká, L., Haburajová-Ilavská, L., 2006, s. 34). Ide o to, aby boli poskytované obyvateľom danej komunity a v komunite. Služby teda musia byť poskytované takým spôsobom, aby obyvatelia obce, mesta, komunity zotrvali vo svojom prirodzenom prostredí a pritom ich potreby budú uspokojené. Potrebné služby sú obyvateľom poskytované ambulantne (napr. poradenstvo, skupinová terapia, rehabilitácia, stravovanie, klubová činnosť...) alebo v denných zariadeniach špecializovaných pre jednotlivé alebo vhodné kombinované skupiny (stacionár pre deti so zdravotným postihnutím, chránená dielňa pre dospelých s duševnou poruchou, stacionár pre star-

ších ľudí...). Podobným spôsobom sú poskytované aj odľahčovacie služby<sup>1</sup> pre rodinu, ktorá sa stará o svojho postihnutého člena.

Neoddeliteľnou súčasťou komunitných služieb sú aj služby poskytované v domácnosti toho obyvateľa, ktorý ich potrebuje. Domáce a komunitné služby pre konkrétneho klienta sa môžu vhodne dopĺňať.

Neoddeliteľnou súčasťou komunitných služieb sú aj služby poskytované v domácnosti toho obyvateľa, ktorý ich potrebuje. Domáce a komunitné služby pre konkrétneho klienta sa môžu vhodne dopĺňať. M. Hrozenská (2006, s. 17) konštatuje, že je potrebné zabezpečiť najmä sociálne služby, ktoré majú zabrániť vylúčeniu starších občanov zo spoločnosti a súčasne nahradiť úbytok sebestačnosti z titulu prirodzeného starnutia.

#### Užívatelia sociálnych služieb ako účastníci komunitného plánovania

Užívateľ sociálnych služieb je prevažne človek v nepriaznivej sociálnej situácii (nemusí sa to však týkať iba ľudí v nepriaznivej sociálnej situácii), pre ktorého sú sociálne služby určené. Sú to rovnako tí, ktorí už služby dostávajú, ako aj tí, ktorí na ne čakajú.

Je veľmi dôležité na začiatku i v priebehu procesu zvažovať, pre ktoré sociálne skupiny sociálne služby plánujeme. Základnými sociálnymi skupinami, pre ktoré by sme mali sociálne služby plánovať, sú seniori, čiže obyvatelia v postproduktívnom veku (najmä starší ako 65 rokov).

Podľa Kasanovej (2007, s. 6) komunitná práca, ktorá sa sústreďuje na model komunitnej starostlivosti, snaží sa o kultiváciu sociálnych sietí a dobrovoľníckych služieb, ktorých cieľom je uspokojovanie potrieb obyvateľov – zvlášť seniorov. Aj z databázy neštátnych subjektov vyplýva, že ich najčastejšími cieľovými skupinami sú starší občania – 43,1 % subjektov a zdravotne postihnutí občania (v nich sú zahrnutí aj starší občania) – 34,6 % subjektov.

#### Dobre spracovaný komunitný plán:

- je výsledkom vyjednávania medzi všetkými účastníkmi procesu,
- je naplňovaný v rámci širokého partnerstva v komunite,
- zodpovedá miestnym podmienkam a potrebám,

- stanoví krátkodobé aj dlhodobé ciele a priority rozvoja sociálnych služieb,
- mapuje všetky verejné, súkromné aj dobrovoľné subjekty z hľadiska aktivít, ktoré smerujú k naplneniu vytýčených cieľov,
- obsahuje systém sledovania a hodnotenia postupu a priebežného informovania verejnosti.

Pri komunitnom plánovaní sociálnych služieb je rovnako dôležitý samotný proces plánovania, ako aj jeho výsledok. Rozvoj sociálnych služieb môže byť oveľa dynamickejší, ak je podporovaný väčšinou zainteresovaných. Mobilizácia všetkých existujúcich zdrojov mesto/región v záujme naplnenia spoločne dohodnutých zámerov prináša synergický efekt nebývalých rozmerov. A toto všetko sa deje práve počas procesu plánovania, aj keď sa nám to nemusí tak zdať.

Úloha miestnych politikov v celom procese komunitného plánovania sociálnych služieb je nezastupiteľná. Od nich sa očakáva, že komunitnému plánovaniu vyjadrí svoju podporu, budú ho priebežne monitorovať a veľmi zodpovedne posudzovať definitívny návrh komunitného plánu, vrátane jeho finančného zabezpečenia. Tiež sa od nich očakáva, že budú návrh komunitného plánu veľmi zodpovedne konfrontovať nielen so svojim politickým programom, ale prihliadnu na väčšinový konsenzus tých, ktorí sa celého procesu komunitného plánovania zúčastňovali: užívateľov a poskytovateľov sociálnych služieb.

Výsledkom komunitného plánovania je najmä systém sociálnych služieb na miestnej úrovni, ktorý zodpovedá zisteným miestnym potrebám, reaguje na lokálne odlišnosti a zaisťuje, že finančné prostriedky vynakladané na služby sú efektívne využívané.

#### Čo je to komunitné plánovanie?

- metóda, ktorou možno na úrovni obce alebo kraja plánovať sociálne služby tak, aby zodpovedali miestnym špecifikám i potrebám jednotlivých občanov;
- otvorený proces zisťovania potrieb a zdrojov a hľadania najlepších riešení v oblasti sociálnych služieb;
- plán, zámer, cieľ – všetko, čo chceme realizovať, uskutočniť, vytvoriť, zmeniť, rozvíjať, nahrádzať, dopĺňať... tvorí okruh plá-

novania. V oblasti komunitných sociálnych služieb sa plánovanie týka potrieb komunity, ktoré by v sociálnom plánovaní služieb a práce pre danú komunitu nemali chýbať. V zmysle trvalo udržateľného rozvoja komunit preferujeme najmä otázku vzťahu človeka a prostredia tak, aby tento vytváral rovnováhu (Lehoczká, L., Haburajová-Ilavská, L., 2006, s. 34).

#### Čo je cieľom komunitného plánovania sociálnych služieb

- posilňovať sociálnu súdržnosť komunity
- podporovať sociálne začleňovanie a a predchádzať sociálnemu vylúčeniu jednotlivcov a skupín

#### Aký má prínos pre mesto?

1. Zapája všetkých účastníkov systému sociálnych služieb (užívateľov, poskytovateľov, zadávateľov) do prípravy a uskutočňovania plánu sociálnych služieb a zvyšuje tak podiel občanov na rozhodovacom procese o spôsobe ich zisťovania, legitimizuje rozhodovanie riadiacich a zastupiteľských orgánov a zvyšuje mieru zapojenia občanov do diania v obci.
2. Podporuje dialóg a spoluprácu medzi obyvateľmi, zvyšuje pocit príslušnosti ku komunite a umožňuje objavovať nové ľudské i materiálne zdroje.
3. Umožňuje obciam združovať zdroje, zvyšuje efektivitu ich využitia.
4. Zvyšuje dostupnosť a kvalitu sociálnych služieb a rozširuje ich ponuku, zaisťuje, aby sociálne služby zodpovedali zisteným miestnym potrebám, reagovali na lokálne odlišnosti.
5. Zvyšuje efektivitu investovaných finančných prostriedkov, pretože ich vynakladá len na také služby, ktoré sú potrebné.

#### Dobre spracovaný komunitný plán

- je výsledkom vyjednávania medzi všetkými účastníkmi procesu
- je naplňovaný v rámci širokého partnerstva v komunite
- zodpovedá miestnym podmienkam a potrebám
- stanoví krátkodobé a dlhodobé ciele a priority rozvoja sociálnych služieb
- mapuje všetky verejné, súkromné i dobro-

voľné subjekty

- obsahuje systém sledovania a hodnotenia postupu a priebežného podávania správ verejnosti

#### Čo je výsledkom komunitného plánovania?

M. Hrozenská (2006, s. 22) konštatuje, že „kvantifikovať vývoj nákladov na sociálne služby by je veľmi problematické. Možno predpokladať, že pri zachovaní danej štruktúry jednotlivých foriem sociálnej starostlivosti celkové náklady v rokoch budúcich budú veľmi výrazne narastať, lebo v ich výške sa okrem demografických faktorov postupne premietnu ako faktory ovplyvňujúce nárast nákladov na bývanie, tak aj faktory, ktoré ovplyvňujú rast miezd, kde možno očakávať, že premietnutie týchto aspektov bude vzhľadom k nízkej úrovni odmeňovania v sociálnej sfére v súčasnom období v porovnaní s ostatnými odvetviami hospodárstva podstatne dynamickejšie. Celkové rozpätie finančnej náročnosti poskytovaných služieb je dané predovšetkým možnosťou zabezpečovať v nasledujúcom období rad činností, poskytovaných spravidla v ústavnom zariadení, v domácnostiach jednotlivých občanov. Takýto postup umožní zvýšiť efektivnosť prostriedkov vynakladaných na zabezpečenie sociálnych podmienok a prispeje k posilneniu sociálneho zázemia starších občanov.“

#### ZÁVER

Výsledkom komunitného plánovania je najmä systém sociálnych služieb na miestnej úrovni, ktorý zodpovedá zisteným miestnym potrebám, reaguje na lokálne odlišnosti a zaisťuje, že finančné prostriedky vynakladané na služby sú efektívne využívané. V plnej miere to platí aj o komunitnom plánovaní v prospech generácie 50 plus.

#### LITERATÚRA

- HARTL, P.: *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: SLON. 1997. 221 s.
- HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L.: *Analýza sociálnych služieb a ich prognóza rozvoja v regióne Liptova. Rigorózná práca*, FSVaZ UKF Nitra, 2003.
- HROZENSKÁ, M.: *Kvalita života osôb vyššieho veku ako predmet záujmu sociálnej práce. Nepublikovaná dizertačná práca*. Trnava: FZaSP TU v Tranve, 2006. s. 164.
- KASANOVÁ, A.: *Perspektívy komunitnej práce v treťom sektore*. In: *Retrospektívy a perspektívy komunitnej práce*. UKF Nitra, 2007, s. 6.

- LEHOCZKÁ, L., HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L.: *Komunitné sociálne služby v kontexte kultúrnej identity obyvateľov rómskych osád*. Nitra: FSVaZ UKF, 2006, s. 33.
- LUKŠÍK, I., MARKOVÁ, D.: *Rodová výchova v rodine – zdôvodnenie a vymedzenie*. In: MACHÁČEK, L. (Ed.). *Gender - rod v pedagogickom výskume a praxi*. Trnava: UCM v Trnave, 2006, s. 120–124.
- MARCINKOVÁ, D., HROZENSKÁ, M., VAŇO, I.: *Vybrané kapitoly z gerontológie*. Nitra: FSVaZ UKF v Nitre, 2005, s. 122.
- MARKOVÁ, D.: O sexuálnych biografiách a postojových mikrodiskurzoch, obsahujúcich problematiku sexualitu a rodovosti. Prednáška na 1. Letnej škole rodových štúdií realizovanej v dňoch 3.–9. februára 2006 v Bojniciach. 2006.
- NAVRÁTIL, P. et al.: *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. s. 224.
- POLEDNÍKOVÁ et al.: *Geriatrické a gerontologické ošetrovatelstvo*. Martin: Osveta, 2006. s. 216.
- POPPLE, K.: *Analysing Community Work. Its Theory and*

*Practice*. Buckingham-Philadelphia: Open University Press, 1995.

ŠVIHELOVÁ, D.: *Postoje k predmanželskej sexualite. Dizertačná práca*. Nitra: FSVaZ UKF v Nitre, 2005.

TOKÁROVÁ, A. et al.: *Sociálna práca*. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. s. 573.

ZASTROW, C.: *The Practice of Social Work*. 3rd edition. Chicago: Dorsey Press, 1989.

#### Vysvětlivky:

1. Odľahčovacími službami rozumieme všetky služby, ktoré uľahčujú život nielen užívateľovi sociálnych služieb, ale i jeho najbližšiemu okoliu.

\* *Príspevok vznikol na základe podpory grantu KEGA 3/5264/07: Ďalšie vzdelávanie učiteľov vybraných SOŠ v odbore: Sociálna gerontológia.*

**Luba Pavelová**  
lpavelova@ukf.sk